

Голові разової спеціалізованої вченої ради PhD 11879
Запорізького національного університету,
доктору юридичних наук, професору
Колпакову В.К.

Рецензія

рецензента – доктора юридичних наук, професора Курінного Євгена Володимировича на дисертацію Терели Максима Анатолійовича «Розвиток цифрової політики держави: адміністративно-правовий аспект», подану на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Представлена до рецензування дисертаційна робота Терели М.А. характеризується високим ступенем актуальності. Розвиток цифрових технологій та процесів безпосередньо впливає на всі сфери суспільного життя. На сьогодні в період становлення нової української ідентичності формування цифрового простору, який відповідав би потребам суспільства та громадян, гарантування кібербезпеки та створення належної інформаційної інфраструктури знаходиться не лише під впливом трансформацій, а й під прицілом ворога. В свою чергу питання адміністративно-правового забезпечення цифрової політики держави потребує додаткових наукових розробок та напрацювань.

Відповідно, запропонована робота, яка є одним із перших комплексних досліджень теоретичних та прикладних основ адміністративно-правового регулювання формування та реалізації цифрової політики держави з урахуванням сучасних викликів, є необхідною для розвитку адміністративно-правової науки.

Додатково актуальність теми дослідження пояснюється євроінтеграційними процесами, які перебувають на етапі узгодження. Наукові пропозиції, викладені у роботі, відповідають положенням та вимогам Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» (ст. 3), Концепції адміністративної реформи України, затвердженої Указом Президента України від 22 липня 1998 р. № 810/98, Стратегії здійснення цифрового розвитку,

цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1467 (в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 травня 2025 р. № 464-р.), Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392, законів України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах», «Про захист персональних даних», «Про електронні документи та електронний документообіг» тощо. Перелічена нормативна основа є свідченням підготовчих дій до впровадження нових інструментів формування та розвитку цифрової політики держави.

Внаслідок аналізу наданого матеріалу, слід зазначити, що в цілому дисертаційна робота містить результати аналізу теоретичних, нормативних та прикладних аспектів розвитку та впровадження цифровізаційних рішень у публічну сферу, що виражаються у сформованих висновках. Останнє в свою чергу є підтвердженням завершеності наукового дослідження адміністративно-правових аспектів розвитку цифрової політики держави.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Дисертаційна робота Терели М.А. характеризується високим рівнем структурованості, робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Автором було також опрацьовано значний масив нормативного матеріалу.

На позитивну оцінку заслуговує обрана джерельна база, яка складається із джерел національного та зарубіжного характеру, їх різноманітність, в результаті критичного аналізу стало можливим формування актуальних та обґрунтованих авторських висновків. Наведене свідчить про те, що дисертація є комплексним науковим дослідженням, що вирішує актуальне прикладне правове питання та є новим для науки адміністративного права.

Обрана методологічна база дозволила досягти поставлених у роботі задач дослідження. Так, автором використано загальнонаукові методи та прийоми:

метод узагальнення, метод синтезу, метод системного аналізу, історичний метод, діалектичний метод, логіко-семантичний метод, методи індукції та дедукції, системно-структурний метод тощо. Серед спеціально-юридичних методів варто виокремити метод документального аналізу, метод правового порівняння, формально-юридичний метод, метод правової аналогії.

Об'єктом дослідження визначено суспільні відносини, що виникають при формуванні та реалізації цифрової політики України. Предметом дослідження визначено адміністративно-правовий аспект розвитку цифрової політики України. Таким чином, об'єкт та предмет дослідження визначено правильно, що свідчить про високий науковий рівень дисертанта, належний ступінь наукової обґрунтованості та практичної цінності результатів виконаного дослідження.

Основні положення дисертації знайшли відображення у 12 наукових працях, з яких 6 наукових статей, опублікованих у фахових виданнях, та у 5 матеріалах і тезах доповідей на наукових конференціях різного рівня, а також 1 розділ у колективній монографії. Отже, належна обґрунтованість результатів дослідження підтверджує результативність та активність автора – Терели М.А. – у процесі апробації результатів дослідження.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, конкретизується в основних положеннях, висновках і пропозиціях, серед яких можна виділити наступні.

Здобувачем у межах підрозділу 1.1 було досліджено цифрову політику як явище та визначено її основні ознаки. Автором зазначено, що під цифровою політикою слід розуміти цілеспрямовану діяльність суб'єктів публічної влади, громадянського суспільства, представників бізнесу та інших учасників по створенню умов, визначення напрямів, цілей, завдань, інструментів та механізмів цифровізації з урахуванням стану розвитку держави та суспільства для задоволення потреб усіх учасників суспільних відносин. На думку здобувача, цифровізація в даному випадку виступає ключовим поняттям

цифрової політики держави і є процесом перетворення моделей взаємодії учасників правовідносин за допомогою інструментів оцифрування, які виступають обов'язковим технічним аспектом даного процесу.

На позитивну оцінку заслуговує також висновок, що електронну демократію слід визнати метою електронного урядування, яке в свою чергу є одним із основних елементів сучасної цифрової політики держави. Запропоновано електронну демократію розглядати ширше, ніж те, як запропоновано в чинному законодавстві України, а електронною демократією вважати застосування інформаційно-комунікаційних технологій та засобів, які дозволяють громадянам та організаціям брати участь у демократичних процесах держави, що відповідає положенням європейського законодавства, зокрема, Рекомендації Rec(2004)15 Комітету міністрів країн-членів Ради Європи щодо е-урядування від 15 грудня 2004 року. Запропоновано для подальшого перспективного розвитку досліджуваної сфери відносин прийняття Україною нової концепції розвитку електронного урядування, яка враховуватиме нові елементи системи електронного урядування та сприятиме розвитку цифровізації (підрозділ 1.2).

Обґрунтованим є також висновок автора щодо складових електронного урядування, до переліку яких запропоновано відносити: інституційну складову (сукупність уповноважених суб'єктів на впровадження механізмів електронного урядування, які не обмежуються державними суб'єктами); нормативну складову (як напрям публічної та державної політики має бути чітко передбачений перелік дій, повноважень, напрямів, завдань у програмних документах, стратегіях, планах тощо); технічну складову (полягає у впровадженні всіх необхідних заходів і внесенні необхідних змін в існуючі системи для досягнення загальної мети цифровізації), що є спільною ознакою для всіх цифровізаційних процесів (розділ 1).

При дослідженні цифровізації державної політики як окремої правової категорії з'ясовано, що сутність даного поняття може виражатися як напрямок державної політики; як використання технологічних та сучасних процесів у

формуванні та реалізації державної політики; як сукупність інструментів та механізмів впровадження цифровізаційних процесів в публічне управління та адміністрування. Автором вдало зазначено, що наведений підхід пояснюється відмінністю сфери формування та реалізації державної політики та її впливу на суспільні відносини, а також потребою у розмежуванні концептуальної різниці у змісті ключових понять, таких як напрям державної політики, державна політика, публічне управління та адміністрування, а додатковим аргументом на користь диференціації понять є істотна відмінність наслідків, які настають у результаті реалізації кінцевої мети кожного з напрямів, які виступають ключовими у діяльності досліджуваних суб'єктів (розділ 2).

Що стосується міжнародного аспекту формування та реалізації цифрової політики, то слушним слід визнати висновок про те, що міжнародна цифрова політика пов'язана із діяльністю міжнародних організацій як суб'єктів узгодженої волі зацікавлених учасників таких організацій; відсутність чітко визначеного нормативного механізму на початкових стадіях формування основних напрямів розвитку цифрової політики, що завершується формалізацією намірів взаємодії та визначення ключових ролей учасників конвенційним шляхом або шляхом багатосторонніх угод; високий ступінь залежності міжнародної цифрової політики від розвитку національних (внутрішньодержавних) процесів, політичної кон'юнктури, рівня соціального та економічного благополуччя населення держав-учасників міжнародних цифрових відносин; посилення ролі неурядових організацій у питаннях регулювання тих аспектів, які не мають належного нормативного забезпечення (розділ 3).

Дисертація окрім зазначеного містить низку інших пропозицій, висновків та положень, які сприятимуть розвитку цифрової політики України на сучасному етапі державотворення, позитивно впливатимуть на вирішення ряду важливих завдань теоретичного та практичного спрямування. Тому, дисертаційне дослідження, подане на рецензування, є цілісною, завершеною науковою працею в науці адміністративного права.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Надане на рецензування дослідження базується на опрацюванні значного масиву теоретичних, аналітичних, наукових джерел вітчизняного та зарубіжного походження, що підтверджує розуміння автором наднаціональності запропонованої до вирішення проблематики.

Нормативну основу дослідження складають Конституція України, міжнародні договори та угоди, які ратифікувала Україна, документи основних інституцій Європейського Союзу, закони України, акти Президента України, акти Кабінету Міністрів України та центральних органів виконавчої влади, підзаконні акти інших органів державної влади.

З метою проведення глибокого аналізу досліджуваної проблематики з урахуванням багатокomпонентності відносин, відсутності сталої нормативної бази регулювання досліджуваних відносин, що формують предмет дослідження, при підготовці роботи було використано також науково-аналітичні та науково-публіцистичні матеріали.

Про належний рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності свідчить правильне використання джерельної бази, структурне та логічне викладення проаналізованого матеріалу, що позитивно вплинуло на формулювання обґрунтованих наукових положень, висновків і надання рекомендацій. Додатково, визначення об'єкта та предмета дослідження, використання методології, формулювання завдань та мети, якій визначені завдання цілком відповідають свідчать про належний науковий рівень автора.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що положення дисертації можуть бути використані: у науково-дослідній сфері – в межах подальших наукових досліджень та розробок теорії адміністративного права та інформаційного права, зокрема у частині врахування напрацювань дисертаційного дослідження при написанні навчальних посібників, підручників, методичних рекомендацій,

монографій; у навчальному процесі – при формуванні змісту навчальних програм, при викладанні навчальних дисциплін усього масиву адміністративного права та інформаційного права (зокрема, дисциплін «Адміністративне право», «Інформаційне право», «Публічне управління та адміністрування» тощо); у правотворенні – для формування пропозицій до законодавства щодо нових програмних векторів розвитку цифрової політики України в сучасному світі; у правозастосовній сфері – у практичній діяльності суб'єктів формування та реалізації цифрової політики держави в умовах сучасних світових викликів; у правовиховній роботі – для підвищення рівня усвідомлення членами суспільства ролі цифрової трансформації та цифрового розвитку.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертаційна робота Терели М.А. на тему **«Розвиток цифрової політики держави: адміністративно-правовий аспект»** має комплексний характер, відповідає вимогам, викладеним у нормативно-правових актах Кабінету Міністрів України, Міністерства освіти та науки України, зокрема, положенням Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Структура та обсяг дисертації відповідають меті та завданням дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що об'єднують дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатку. Загальний обсяг дисертації складає 260 сторінок, з них 216 сторінок – основний текст, 25 сторінок – список використаних джерел (200 найменувань).

В анотації рецензованого дослідження, виконаного Терелою М.А., викладено положення наукової новизни роботи, сформовані висновки та пропозиції із вдосконалення адміністративно-правового забезпечення розвитку цифрової політики держави.

У вступі обґрунтовано актуальність здійсненого дослідження, визначено його об'єкт, предмет, мету та завдання, описано використану методологічну базу дослідження, зв'язок дисертаційного дослідження із науковими програмами, планами, темами та обґрунтовано наукову новизну.

У першому розділі дисертаційного дослідження Терела М.А. онтологічне та змістовне значення цифрової політики як обов'язкового елемента системи розвитку сучасної держави. Другий розділ присвячено адміністративно-правовому регулюванню цифрової політики України з урахуванням нормативної, інституційної складових, а також проаналізовано повноваження та функції спеціальних суб'єктів публічного адміністрування у процесі формування та реалізації цифрової політики України. У третьому розділі автором було проаналізовано місце цифрової політики України у міжнародній та європейській державно-правових системах, досліджено стандарти та практики Європейського Союзу у питанні розвитку та формування цифрової політики, визначено перспективи впровадження досвіду Європейського Союзу при вдосконаленні цифрової політики України та сформував актуальні висновки та пропозиції.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційного дослідження.

В цілому схвально оцінюючи дисертаційне дослідження Терели М.А., вважаю за доцільне зупинитись на окремих дискусійних положеннях поданої на рецензування роботи.

1. При дослідженні повноважень та функцій спеціальних суб'єктів публічного адміністрування у процесі формування та реалізації цифрової політики України автором зазначено та підкреслено, що вчені пов'язують формування державної політики та діяльність політичних суб'єктів, які повинні відображати реальну потребу населення у конкретних суспільних змінах. Також

зазначено, що «Дослідники звертають увагу на необхідність дотримання політичної єдності органами виконавчої влади та парламентом, що свідчить про відносні межі їх повноважень у формуванні та реалізації державної політики» (ст. 137).

Виникає закономірне питання, як автор дисертаційного дослідження пов'язує політичну діяльність, політичну волю та фактичне формування і реалізацію цифрової політики в Україні в умовах сьогодення?

2. У дисертаційній роботі автор, при дослідженні міжнародних аспектів формування цифрової політики та напрямів вдосконалення вітчизняної цифрової політики звертає увагу на використання штучного інтелекту у впровадженні нових цифровізаційних рішень. Автор зазначає, що у 2024 році Європейський парламент і Рада ЄС затвердили остаточний текст Регламенту про штучний інтелект (Artificial Intelligence Act), що закріплює ризик-орієнтовану модель правового регулювання, спрямовану на забезпечення балансу між захистом основоположних прав людини та стимулюванням інноваційного розвитку внутрішнього ринку Союзу. Також автором досліджено підходи до визначення рівня впливу громадянського суспільства на використання технологій штучного інтелекту.

Даний аспект є актуальним для сучасної правової системи України, а тому є потреба у визначенні авторської позиції стосовно можливих інструментів впливу та контролю громадян за використанням технологій штучного інтелекту.

3. Одним із завдань дисертаційного дослідження автором обрано «визначити та обґрунтувати можливі шляхи вдосконалення цифрової політики України з урахуванням ризиків та викликів сучасності».

Дисертаційну роботу збагатило б проведення аналізу системи цифрових прав громадян та інструментів їх захисту з огляду на формулювання завдання дослідження.

Однак, висловлені зауваження суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованого дослідження, виконаного Терелою М.А., а

лише спонукають до подальшої наукової дискусії за темою дослідження, що свідчить про наявність наукового інтересу до запропонованої автором проблематики.

Результати дисертаційного дослідження дають можливість констатувати, що дисертація Терели М.А. є самостійною, завершеною науковою працею, в якій запропоновано оригінальний авторський погляд на питання сучасного адміністративно-правового забезпечення розвитку цифрової політики держави.

Таким чином, можна стверджувати, що дисертаційне дослідження Терели Максима Анатолійовича на тему «Розвиток цифрової політики держави: адміністративно-правовий аспект» є завершеною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, запропоновано нове вирішення наукової проблеми, що полягає в комплексному адміністративно-правових аспектів цифрової політики держави у сучасний період. Робота відповідає вимогам, які закріплені у Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор – **Терела Максим Анатолійович** – на основі публічного захисту заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного та
адміністративного права
Запорізького національного університету

Є. В. Курінний

Підпис
засвідчую *Є. В. Курінний*

НАЧАЛЬНИК
ВІДДІЛУ КАДРІВ

Іма Ахмедовна